

**O UNIVERZITETU, JAVNOM DOBRU I DRUŠTVENIM
NEJEDNAKOSTIMA**

**SOME THOUGHTS ON UNIVERSITY, PUBLIC GOOD AND
SOCIAL INEQUALITY**

„Otvorena sezona lova u sektoru visokog obrazovanja ne prestaje. Predstavnici medija, kandidati za javne funkcije, aktivisti konzervativnih pokreta i menadžeri velikih kompanija svi imaju spremno mišljenje o tome šta ne valja u našim školama (...). Sve je više aktivista, političara, poslovnih menadžera i drugih ljudi koji obrazovanje vide samo kao biznis koji treba voditi isto kao i bilo koji drugi. Činjenica da su takvi glasovi sve šire prihvaćeni otkriva tendenciju koja daje povoda za brigu.“

*Michael W. Apple, citat iz knjige **Obrazovanje na „pravom“ putu: tržišta, standardi, Bog i nejednakosti***

“Open season on education continues. The media, candidates for public office, conservative pundits, corporate leaders, nearly everyone is seems, has an opinion what’s wrong with schools (...) For all too many of pundits, politicians, corporate leaders and others, education is a business and should be treated no differently than any other business. The fact that this position is now becoming increasingly widespread is evidence of some worrisome tendencies”.

*Michael W. Apple, a quote from his book **Educating the "Right" Way: Markets, Standards, God, and Inequality***

Umjesto uvoda

Visoko obrazovanje moguće je analizirati iz različitih perspektiva, kao što su znanstvena, pravna, politička, tržišna, organizaciona, kulturološka, ideološka i sl. Obrazovne institucije i načini na koje su one organizirane i kontrolirane integralno su povezani sa načinima na koje određeni ljudi osiguravaju pristup ekonomskim i kulturnim resursima i moći. Društvene funkcije i uloga obrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini obilježene su postratnim političkim ustrojstvom naše države kao i specifičnim globalnim i regionalnim okolnostima koje su dovele do takvog ustrojstva. Promjene u poimanju i pravnom reguliranju visokog obrazovanja nije moguće adekvatno analizirati bez prethodne analize negativnih posljedica neoliberalne globalizacije svijeta i etnomatematički definiranih i obilježenih lokalnih i regionalnih procesa ekonomske i političke tranzicije naše zemlje (ili tranzicije u našoj zemlji ili i njenoj okolini). Budući da javni univerziteti pripadaju *javnoj sferi*¹, postavlja se pitanja da li država, u situaciji prodora tržišne logike u samu *kognitivnu strukturu ekonomske globalizacije* svijeta, može osigurati da njeni građani imaju koristi od javnih univerziteta? Naš odgovor – koji obrazložimo u ovom tekstu – glasi ne samo da država može obezbijediti niz građanskih koristi od javnih univerziteta nego da je ona to dužna i učiniti, jer nema nijedne druge instance koja bi to mogla umjesto nje. Međutim, bez kritičke analize kognitivnih dometa terminologije, odnosno vokabulara nove ekonomije znanja, nije moguće razumjeti zašto je nerefleksivni pristup koji favorizira, tj. opravdava neobuzdanu *logiku tržišta* i u našem tranzicijskom kontekstu, ne samo neprimjeren nego čak i opasan za postratni epistemički i moralni oporavak znanosti i ukupni socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine. „Upravljanje znanjem“ nije

¹ Privatni univerziteti/sveučilišta također pripadaju javnoj sferi. Često se, međutim, nastoji proširiti lažna predstava da privatni univerziteti, zato što su privatni a ne javni, ne moraju brinuti o društvenoj odgovornosti, javnim i obrazovnim potrebama građana. To je potpuno pogrešan pristup razumijevanju društvene uloge univerziteta. U *Deklaraciji o ulozi sveučilišta*, koju smo kao sudionici međunarodnog simpozija „Ideja sveučilišta“, potpisali u gradu Cresu 26. rujna 2012. istaknuto je, između ostalog, i sljedeće: sveučilišta, javna kao i privatna, moraju služiti javnomu dobru, a ne privatnomu interesu, a javna sveučilišta moraju dobivati potrebnu i primjerenu potporu od države kao ključne ustanove od javnog interesa; sveučilišta kao najviše ustanove znanosti i prijenosa i širenja znanja u našoj civilizaciji moraju ostati znanstvenim ustanovama u kojima će se poučavanje temeljiti na istraživanju u skladu s međunarodnim standardima; sveučilišta su dugoročna infrastruktura civiliziranog društva. Stoga ona ne smiju biti svedena na sredstva u rukama trenutne politike ili privatnih poslovnih interesa; sveučilišta imaju zadaću njegovati kritičko i kreativno mišljenje, neophodno za znanstveni rad i javnu djelatnost, pružati naobrazbu za cio život i ustrajati u traženju spoznaje i istine.

istoznačno sa upravljanjem poslovnim preduzećem.² Tenderizacija, birokratizacija i trivijalizacija procesa znanstvenih istraživanja na našim kantoniziranim ili entitetiziranim univerzitetima – koji funkcioniraju „na rubu pameti“ (Miroslav Krleža), u haotično fraktaliziranim institucionalnim okolnostima permanentnog ulančavanja „politike skandala“ (Manuel Castells), usljed čega se i *javne nabavke* smatraju žarištem korupcije – pogodna je, izgleda, još samo za *tranzicijske specijaliste prava* dobro izvježbane u pronalaženju „rupa u zakonu“. Razmišljanja o toj *patologiji postkomunizma*, koju bismo mogli označiti i kao svojevrsni „neuspjeh tranzicije“, ili pak „tranzicijsku recesiju“, kreću se pretežno oko načina reguliranja uloge države.³ Bosna i Hercegovina nije dovoljno konsolidirana da bi preuzela odgovornu javnu kontrolu nad najvažnijim institucijama kao što je visoko obrazovanje odnosno edukacija budućih edukatora. Nema osiguranja kvaliteta na univerzitetu bez osiguranja inteligentne rasprave o obrazovanju pojmova i obrazovanju adekvatnog i kvalitetnog (a ne kvantificiranog) kategorijalnog aparata koji upotrebljavamo u našim raspravama o mjestu i ulozi univerziteta u Bosni i Hercegovini. U posljednje vrijeme, pod utjecajem ekonomske globalizacije, takozvana nova ekonomija zasnovana na znanju (*Knowledge Economy*) služi kao neupitna pozadinska i institucionalna pretpostavka obrazovanja (bolje reći „modeliranja“ ili „moduliranja“) svih pojmova povezanih uz visoko obrazovanje. Istovremeno, ona služi i kao univerzalna spoznajna i vrijednosna matrica za uspostavljenje navodno miroljubivog globalnog društva znanja i vještina.⁴

² Kognitivni nedostatak teorije menadžmenta u obrazovanju vjerovatno je u (pogrešnoj) pretpostavci da se mentalnim procesima obrazovanja i odgoja može i treba upravljati onako kao što se upravlja poslovnim preduzećem. Greška je u tome što se obrazovno-pedagoški proces oblikovanja ličnosti identifikira sa ekonomskim odnosno proizvodno-tehnološkim procesom proizvodnje robe ili usluge. Riječ je, međutim, o suštinski različitim (disparatnim) procesima. Izjednačavanje neizjednačivog odnosno identifikiranje neidentičnog može ostati (i najčešće ostaje) nezapaženo ukoliko riječi kao što su *izvršnost*, *kvalitet* i *zadovoljstvo* upotrebljavamo nekritički, nerefleksivno. Prema preovladavajućim administrativnim predstavama, navedeni procesi ne smatraju se (kvalitativno) različitim, nego se smatraju kvalitativno identičnim (istovrsnim). Kriteriji za mjerenje kvaliteta, i za jedan i za drugi proces, određeni su, i stalno iznova se određuju, na temelju ekonometrijskih parametara ili indikatora za mjerenje kvaliteta (izvršnosti). Ideologija svekolikog „unapređivanja“ doista može izgledati, a najčešće tako i izgleda, kao da želi proizvesti „retardirajuće“ učinke.

³ Više o tome u: Vrban, D. (2006), *Sociologija prava: uvod i izvorišne osnove*, Golden Marketing, Tehnička knjiga, Zagreb, str. 253.

⁴ Više o tome u: Delić, Z. (2009), *Globalizacija, moć i politika znanja: jedanaest antiteza o globalizaciji*, „Filozofska istraživanja“, Vol. 29 No. 1 Zagreb (str. 31–50); Delić, Z. *Nedopustivo identifikiranje nacionalnog, etničkog i religijskog identiteta kao politička prepreka izgradnji novog ustava Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova „Ustavno pravni razvoj Bosne i Hercegovine od 1910. do 2010.“, Tuzla, 17–19. XII 2010. (str. 381–401); Delić, Z. (2008), *Globalizacija i njen ekonomski poraz*, Pregled: časopis za društvena pitanja, Vol. XLXI, No. 3, Sarajevo.

Čini se da je ekonomska racionalnost postala dominantni oblik racionalnosti kome treba prilagoditi (ili potčiniti) sve druge paradigme obrazovanja pojma znanja i vještina: a u normativnom smislu čak i praksu primjene prava i praksu poimanja znanosti o pravu na obrazovanje.⁵ Potrebno je studirati epistemologiju pravne znanosti i epistemologiju ekonomske znanosti da bismo znali o čemu govorimo kada govorimo o univerzitetu kakav nam je potreban. Nije tačno da nemamo vremena. Vremena imamo dok smo živi. Duhovita izreka, koja se pripisuje pokojnom ekonomisti Johnu Maynardu Keynesu (1883–1946), glasi da smo „dugoročno gledano svi mrtvi“, ali treba misliti na buduće generacije. Tome nas uči interdisciplinarni ili transdisciplinarni koncept *održivoga razvoja*. U procesu *postmodernizacije prava* principi utilitarnosti, kao što su efikasnost, funkcionalnost i ekonomičnost, postaju glavni temelj legitimiteta pravnog diskursa, pravne politike i djelovanja pravnog sistema. Efekti postmodernizacije prava evidentni su u gotovo svim segmentima građanskog prava kao i u svim tradicionalnim područjima javnog prava. Zbog uspona neoliberalne pravne ideologije i politike, savremeno pravo i pravni sistemi distanciraju se prije svega od određenih atributa i elemenata, koji su definirali pravo socijalne države.⁶ Granice između privatnog i javnog prava sve su manje jasne, a uspostavlja se i novi pravni koncepti, instituti i discipline.⁷

Nova ekonomija znanja „dočepala“ se jezika znanosti i uspješno hegeminizirala cijelo polje društvenog.⁸ Globalna kriza ideje univerziteta

⁵ O razlikama između prava i znanosti o pravu vidjeti u: Ignjatijef, M. (2006), *Ljudska prava: kao politika i idolopoklonstvo*, Glasnik, Beograd; Troper, M. (2014), *Pravna teorija države*, Glasnik, Beograd.

⁶ Vidjeti u: Flander, B., *Postmodernizacija (i kriza) prava: pravni sistem i pravna država u vrlom novom svijetu*.

⁷ Već sada se može vidjeti da postmodernizacija prava kao prakse, i postmodernizacija same pravne znanosti, kako se ona odvija u tranzicijskoj Bosni i Hercegovini, proizvodi niz antiobrazovnih i psihopatoloških efekata. Prije svega u semiosferi ili sociosferi etnomatematičke percepcije pojma pravde i autoreferencijalnog poimanja smisla i značenja javnog djelovanja institucija države i prava. To se katastrofično odražava ne samo na krizu pravosuđa nego i na svekoliku krizu autoriteta samog pojma prava. Ulančavanje političkih i pravosudnih skandala u semiotičkom okruženju naše države može se upoređivati jedino sa jurisprudencijom zanemarivanjem bankarskih skandala na globalnoj razini. Pravna i ekonomska znanost u BiH kompetitivno usavršavaju antiobrazovnu praksu *izmišljanja „predmeta“* (kvaziznanstvenih disciplina) od naslova tema za izradu seminarskih radova. Strateško izbjegavanje socijalno epistemoloških, metodoloških, filozofskih, socioloških i drugih ozbiljnih znanstvenih sadržaja i paradigmi znanja predstavlja simptom duboke orijentacijske i epistemičke krize pravnih i ekonomskih paradigmi znanja u 21. stoljeću.

⁸ Neovisno o Bosni i Hercegovini i njenim nevoljama sa lijevim i desnim semiološkim, često i predatorskim okruženjem, univerziteti se i općenito i dalje temelje na dirljivoj vjeri u objektivnost, neutralnost i racionalnost. Svaka disciplina ljubomorno čuva svoj domen i priprema mlade da budu vjerne sluge sistema. Ali u hodnicima nešto tutnji, piše Frédérique

povezana je, zapravo, sa dramatičnom transformacijom *sfere društvenosti*, ponajviše možda sa premještanjem „nadležnosti“ odlučivanja o tome *šta je vrijedno poučavanja i istraživanja*, a *šta nije* – u opskurno područje takozvane *nove ekonomije znanja*. Utoliko sama obrazovna sfera, *semiosfera* ili *sociosfera*, u kojoj se odlučuje o pravilima *obrazovanja* i pravilima *upotrebe* pojmova *o samom znanju*, postaje mjesto sukobljavanja i nesporazuma.⁹ Ključno pitanje koje se nameće povodom *globalne dominacije nove ekonomije znanja* nad svim drugim oblicima znanja i iskustva svijeta glasi: *ko odlučuje o tome šta je znanje, a ko zna šta treba odlučiti* u situacijama kada je *javno dobro* jednog društva toliko destruirano da se dovodi u pitanje opstanak samog tog društva? Sociolozi obrazovanja, koji se dugo bave ovim pitanjima, došli su do zaključka da postoji sasvim realan skup odnosa između ljudi koji u datom društvu posjeduju ekonomsku, političku i kulturnu moć i načina na koji se o obrazovanju razmišlja i kako se ono organizira i vrednuje.¹⁰ Bilo bi, dakle, idealno kada bismo, razmišljajući o našoj temi, istovremeno mogli imati u vidu i globalne i regionalne i lokalne aspekte krize ideje i prakse obrazovanja pojmova visokog obrazovanja, u doba koje se, paradoksalno, često (ili najčešće) imenuje kao „globalno društvo znanja“. U nastavku će biti predstavljene samo osnovne ideje o razlozima zašto bi visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini trebalo reformirati i posmatrati kao javno dobro.

Tržišna ekonomija ili tržišno društvo?

Pojam tržišne ekonomije i tržišnog društva pogrešno je identificirati. Nova ekonomija znanja briše ključnu razliku između tih pojmova. Tako se i pojam javnog dobra „protjeruje“ iz samog jezika, iz terminologije nove ekonomije znanja. Pojam javnog dobra protjeruje se iz javne sfere poput prognanika koji se istjeruje iz vlastite zemlje. Dobra javna komunikacija o javnoj komunikaciji zajedničko je dobro održivih zajednica obrazovanih u znaku javnog dobra. Isprazna tautološka cirkulacija praznih označitelja, ulančavajućih fraza o „izvrsnosti“, „zadovoljstvu“, „efikasnosti“,

Apffel Marglin. Više o tome u: *Budućnost znanja i kulture*, priredili Vinej Lal i Ašiz Nandi, Clio, Beograds, 2012, str. 301–302.

⁹ Moguće je voditi više ili manje inteligentne diskurzivne, disciplinarne ili transdisciplinarne sporove oko vrsta znanja koje prenosimo ili koje bi trebalo prenositi: (1) čije znanje opisujemo kao „oficijelno“, (2) ko ima pravo odlučivati o tome šta će se predavati i (3) kako će se nastava i stjecanje znanja ocjenjivati.

¹⁰ Više o tome u: Apple, M. W. (2012), *Ideologija i kurikulum*, Fabrika knjiga, Beograd, str. 8.

„unapređenju“ „poboljšanju“, „pospješivanju“ kvaliteta, pa čak i „poboljšanju indikatora za mjerenje kvaliteta“, kao i ekonometrijske fraze o „ishodima učenja“ koji moraju biti „mjerljivi“ i tako dalje, gledano iz perspektive istinski kvalitativnih studija znanosti o obrazovanju, često potpuno promašuju svakodnevicu stvarnih škola i stvarnih učionica u kojima sjede stvarni učenici i stvarni nastavnici. Takve fraze su beskrajno udaljene od ekonomske i društvene situacije stvarnih porodica i lokalnih zajednica.¹¹ Kognitivne pretpostavke nove ekonomije znanja i neobuzdane tržišne ekonomije vrlo su ograničavajuće kada je riječ o potrebi stvaranja demokratskog društva zasnovanog na znanju i odgovornosti prema budućim naraštajima.¹² Napadi na samu ideju da bilo šta što je „javno“ može biti od vrijednosti sve su oštriji – primjećuju kritičari ideologije tržišta, govoreći o širenju konzervativnih tendencija u obrazovanju.¹³

U svojim službenim samoopisima univerziteti primjenjuju „univerzalni jezik“, terminologiju, iz arsenala nove ekonomije znanja. Nova ekonomija znanja tako nastoji univerzalizirati odnosno proširiti ekonomski jezik daleko izvan područja teorije i prakse ekonomije. Shvaćena kao biznis s ograničenom odgovornošću, ali koji ne priznaje granice vlastite moći, ona se nametnula kao autoritarna verzija „fundamentalne ontologije“ za 21. stoljeće. Na tragu epistemički nejasnog političkog i normativnog zahtjeva za izgradnjom globalnog društva znanja i vještina ona se nastojala samolegitimirati kao svojevrsna znanost nad znanostima ulazeći tako (možda nenamjeravano, a možda i ne) u opskurno, a danas anahrono, područje (nekadašnje) prve filozofije.

Slijedeći kodove, naloge i propise *Bolonjske deklaracije*, naši javni univerziteti, koliko god je to moguće, nastoje zadržati visok stupanj društvene odgovornosti. Socio-ekonomsko, političko, infrastrukturno i ekološko okruženje u kome oni djeluju vrlo je nepovoljno. Iskorištavajući

¹¹ Usp. Apple, M. (2014), *Obrazovanje na „pravom“ putu: tržišta, standardi, Bog i nejednakosti*, Fabrika knjiga, Beograd, str. 20.

¹² Ekonomski redukcionizam nije izazov. To je problem koji nastaje diskurzivnim djelovanjem terminologije koju nameću oni koji imaju moć. Takva vrsta redukcionizma onemogućava multikulturalnu epistemologiju, tj. objektivno istraživanje žarišnih ekonomskih i društvenih problema poput dugoročnog siromaštva, viška ljudi, strukturalne nezaposlenosti, socijalne isključenosti i strukturalne nevažnosti određenih regiona.

¹³ Kao što je dobro primijetio Apple, prolazanjem vremena nižu se događaji koji mijenjaju teren na kojem obrazovanje u društvenim znanostima uopće i funkcionira. To se događa zato što promjene nisu ograničene samo na uslove i politiku u okruženju. Vrijeme mijenja i same autore pod uslovom da knjige iz kojih učimo posmatramo i kao spremnike neznanja kroz koje su prolazili njihovi autori.

anomično stanje *tranzicijskog haosa*, dio privatnih univerziteta, fakulteta i takozvanih akademija bez ikakvih *znanstvenih i drugih neophodnih pretpostavki* upustio se u lov na porobljavanje i kolonizaciju prostora djelovanja javnih univerziteta. Tokom skoro dvije decenije produkcije i reprodukcije postdejtonskog semiotičkog haosa kao i jurisprudente nereguliranosti statusa najvećeg broja privatnih fakulteta nanesene su nemjerljive štete simboličkom i stvarnom okruženju naših javnih univerziteta. Dakako, na ovome mjestu treba naglasiti da ne možemo izvršiti generalizaciju i kazati da se za sve privatne fakultete u Bosni i Hercegovini vezuje društveno neodgovorno djelovanje i isključiva tržišna orijentacija. Naprotiv, u Bosni i Hercegovini funkcionira i manji broj društveno odgovornih privatnih visokoškolskih institucija, koje uvode razborite međunarodne standarde u prostor visokoškolskog obrazovanja, što ima pozitivne koimplikacije i na javne univerzitete i na društvo u cjelini.

Paradoksi bosanskohercegovačkih fragmentarnih perspektiva

Bosanskohercegovački „sistemi znanja“ su rascjepkani i loše koordinirani. Oni ne doprinose razvoju pojedinaca i zajednica, ne doprinose društvenom blagostanju, društvenoj odgovornosti i sigurnosti. Suprotno tome, oni proizvode mnoge antiobrazovne posljedice, anomiju, pa čak i različite sociopatološke učinke. Postojeća fragmentirana organizacija visokog obrazovanja u našoj državi podstiče nastavak institucionalne destrukcije ekonomskog, socijalnog, kulturnog i intelektualnog kapitala Bosne i Hercegovine. Mnogi pojedinci i grupe nisu svjesni primarne važnosti visokog obrazovanja za ukupni razvoj države i društva. Postoje pojedinci i grupe koji mogu utjecati na donošenje krupnih odluka o reformi visokog obrazovanja, kao što postoje i oni koji nastoje spriječiti svako intelektualno nastojanje da se visoko obrazovanje stavi u službu javnih interesa i potreba svih građana. Mada ne postoje sistematska istraživanja integrirajućih i dezintegrirajućih tendencija u bosanskohercegovačkim obrazovnim sistemima, očito je da ti sistemi ne proizvode potrebne integrirajuće procese, nego i produciraju i reproduciraju tamne, u biti, dezintegrirajuće procese i tendencije.

Dezintegrativni procesi u kojima se nalazi naše društvo i država ne dozvoljavaju da zanemarujemo centralnu ulogu koju visoko obrazovanje ima

u svakom društvu, pa tako i u bosanskohercegovačkom.¹⁴ Naše javno visoko obrazovanje zahtijeva ozbiljne, inteligentne, uravnotežene i socijalno senzibilne programe institucionalne i organizacijske rekonstrukcije naših „sistema znanja“ i intelektualnog djelovanja.¹⁵ Rekonstrukcija treba biti usmjerena i na zaštitu i očuvanje *javnog dobra*. To znači da nakon dvadesetogodišnje „obrnute tranzicije“ nama ne treba visoko obrazovanje koje će reproducirati i produbljivati već dostignute *društvene nejednakosti*, materijalnu i mentalnu bijedu. Nama su potrebni takvi javni univerziteti, fakulteti, znanstvene i istraživačke prakse i znanstvene orijentacije koji mogu pomoći da se socioekonomske nejednakosti počnu smanjivati, a socijalni i intelektualni kapital oporavljati.

Fokusiranje na tranzicijske *društvene nejednakosti*, tj. na *materijalne odnose ugnjetavanja*, može pomoći da na konceptualnim razinama izbjegnemo diskurzivna neslaganja oko onoga što je manje važno od ustrajnosti na znanstvenoj odgovornosti, istini i odgovornosti za buduće naraštaje. U Bosni i Hercegovini visoko obrazovanje treba imati primarnu ulogu ne samo u edukaciji budućih edukatora nego i u inteligentnoj konsolidaciji države i društva kao i prilikom znanstvenog i istraživačkog osmišljavanja budućih državnih i regionalnih strategija održivog razvoja.¹⁶ U organizacionom

¹⁴ Gruba dijagnoza dvadesetogodišnje tranzicije može se sažeti na sljedeći način: do 2015. godine nije uspostavljena demokratizacija društva; došlo je do ogromnog porasta društvenih nejednakosti; nisu zaštićena javna dobra; izvršena je netransparentna privatizacija vlasništva; smanjen je broj radnih mjesta; povećan je procent nezaposlenih ljudi; izvršena je destrukcija povezujućih oblika socijalnog kapitala; došlo je do konsolidacije tamnih strana socijalnog kapitala; zabilježen je porast organiziranog kriminala i korupcije; „politika skandala“, o kojoj govore sociolozi poput Manuela Castellsa, u Bosni i Hercegovini je normalizirana itd.

¹⁵ Uobičajeno prebacivanje odgovornosti na nekog drugog ne smije biti izgovor za odgađanje odgovornog promišljanje pozicije univerziteta i visokog obrazovanja u bosanskohercegovačkom društvu. Javni univerziteti samo su dio našeg visokog obrazovanja i naših ukupnih „sistema znanja“. Pa, ipak, smatra se da upravo javni univerziteti imaju veliki dio odgovornosti za stanje u kome se nalazi visoko obrazovanje. To je samo dio istine. Prilikom analize pozicije i uloge javnih univerziteta u Bosni i Hercegovini treba uzeti u obzir dosadašnje studije i istraživanja koja su se bavila ovim pitanjem. Treba imati u vidu *Sarajevsku deklaraciju u ulozi visokog obrazovanja i civilnog društva u edukaciji za mir* kao i prethodne deklaracije na koje se poziva ta deklaracija. Također, treba imati u vidu i Deklaraciju o ulozi sveučilišta (Izjavu sudionika simpozija „Ideja sveučilišta“ i Hrvatskog filozofskog društva o ulozi sveučilišta, donesenu na Cresu 26. rujna 2012.). Studije za mir i istraživanja o znanstvenoj upotrebljivosti ili beskorisnosti retoričke figure Drugog u smislu „ponovnog prepoznavanja čovječnosti drugih“, vidljive u inicijativama naučnika kao što su Charles Ingrao, Thomas A. Emmert, treba uvažavati kao i pravomoćne presude instanci poput *International Court of justice*.

¹⁶ Da bi to bilo učinjeno, potrebno je izvršiti krupne institucionalne (ili i ustavne reforme) koje bi zaustavile, ili barem minimizirale, mnoge negativne „krizne“ transformacije, kao što

smislu, te reforme zahtijevaju društveno odgovorno objedinjavanje, odnosno znanstveno i istraživačko integriranje visokog obrazovanja, a to bi pretpostavljalo i formiranje ministarstva obrazovanja na nivou Bosne i Hercegovine. Primarni razlog za takvo organizaciono integriranje institucija znanosti i istraživanja u najvišim zonama visokog obrazovanja proizlazi iz potrebe poboljšanja kvaliteta visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Stihijsko bujanje divljeg visokog školstva, na neprimjerenim i neadekvatno organiziranim lokalitetima, manifestno kao organizirano širenje neznanja „kursadžija“ i sl., ne doprinosi ispunjavanju povijesne zadaće univerziteta, nego vodi u samoskrivljeni ideocid i sociocid.

Perspektive visokog obrazovanja poslije 2015. godine

Bez obzira na poteškoće primjene bolonjskog sistema obrazovanja, taj sistem predstavlja ono što Bosnu i Hercegovinu, kada je riječ o visokom obrazovanju, povezuje sa međunarodnim standardima.¹⁷ Ljudska prava su i temelj ljudskog dostojanstva i demokracije. Trenutno stanje u visokom obrazovanju iz perspektive Institucije ombudsmena za ljudska prava ukazuje da se situacija pogoršava kako zbog loše institucionalne koordinacije tako i zbog rasparčanosti obrazovnih sistema te nepostojanja ministarstva obrazovanja na razini države. Važno je postaviti pitanje: u čemu se sastoji politika visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini s obzirom na ustavnu pozicioniranost visokog obrazovanja? Ovo pitanje traži odgovor s obzirom da ustavna pozicioniranost visokog obrazovanja otvara mogućnost za funkcionisanje sistema „indirektnih“ prepreka koje onemogućavaju jednak pristup visokom obrazovanju svim građanima pod jednakim uslovima i otvara mogućnost za isključenost određenih društvenih skupina. Kishore Singh, specijalni izvjestitelj Ujedinjenih naroda za pravo na obrazovanje, u toku sastanka¹⁸ ministara obrazovanja i velikih dužnosnika, na sjednici Komisije za visoko obrazovanje u Parizu, u toku rasprave o *Obrazovanju nakon 2015. godine*, pozvao je vlade da učine obrazovanje središnjim

su: (1) razgradnja socijalnog, intelektualnog, kulturnog, transkulturnog i simboličkog kapitala Bosne i Hercegovine; (2) degradacija temeljnih principa pravne države; (3) širenje neoliberalne pravne ideologije i politike kao i (4) prodor prakse i logike *Rogue Economics* u područje visokog obrazovanja. Više o tome u: Napoleoni, Loretta (2008), *Rogue Economics*, Seven Stories Press, New York, USA.

¹⁷ Međunarodni standardi izgrađeni su na principu da su ljudska prava minimum prava koja pripadaju svakom pojedincu i oko kojih je postignut globalni konsenzus i postoji saglasnost da se ta prava moraju poštovati od svih.

¹⁸ Sastanak je održan 19. novembra 2013.

konceptom globalnih javnih dobara. Pri tome je naglašeno da je koncept obrazovanja kao javnog dobra važan u jačanju javne investicije u obrazovanje te da predstavlja sveobuhvatno pravo koje je bitno za ostvarivanje svih drugih prava. Otuda garantiranje prava na obrazovanje treba smatrati prioritetom dnevnog reda nakon 2015. godine. Ako se, dakle, globalno obrazovanje smatra jednim od prioriteta razvoja nakon 2015. godine, onda se opravdano nameće pitanje: kako će država Bosna i Hercegovina odgovoriti takvim izazovima?

Uvid da se naša država nalazi pred ozbiljnim izazovima, to jest problemima, govori i činjenica da je pojam *javnog dobra*¹⁹ gotovo izbrisan iz naših tranzicijskih vokabulara.²⁰ Kriička analiza povlaštenog vokabulara (diskursa) nove ekonomije znanja, koju sam poduzeo na drugom mjestu, otkriva da nije jasno da li se svi problemi našeg društva mogu posmatrati (samo) kao *izazovi* ili, pak, pretvaranje svih problema u „izazove“; prikriva stvarne društvene i teorijske probleme kojima bi se trebali baviti kada govorimo o mjestu i ulozi visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Javni univerziteti okrenuti javnom dobru trebali bi imati važnu ulogu u kreiranju metodologija za racionalnu i odgovornu samodeskripciju društva i države u trenutku kada negativni socijalni učinci netransparentne privatizacije javnih dobara postaju (gotovo) nepodnošljivi. Međutim, postoje mnoge institucionalne, političke i druge prepreke koje onemogućavaju ispravnu percepciju društvene uloge javnih univerziteta u Bosni i Hercegovini i njenom dinamičkom, nepredvidivom a često i predatorski nastrojenom okruženju. Vrijednosti za koje se zalažu javni univerziteti trebaju biti usmjerene na dobrobit svih studenata, cjelokupne akademske zajednice kao i svih građana Bosne i Hercegovine bez obzira na njihovu seksualnu

¹⁹ Razlikujući *unutarnja* i *spoljašnja* dobra, MacIntyre (Mekintarej, 1981) tvrdi da liberalna tržišna ekonomija može proizvesti samo potrošačka dobra – dakle, dobra koja nisu definirana u bilo kojem socijalnom smislu. Ono što tržište ne može da pruži jesu ona dobra koja su nužna za opstanak *prakse*, oblika organizacije koji je određen u neekonomskom smislu. To je način života, skup zajedničkih vrijednosti koje su sastavni dio života u zajednici. Usp. Beri, Norman (2012), *Uvod u modernu političku teoriju*, Službeni glasnik, Beograd, str. 43.

²⁰ Principi socijalne države, pravednosti, odgovornosti, participacije i drugi pojmovi i principi koji su temeljni principi *javnopravnog uređivanja društvenih odnosa* pokušavaju se isključiti iz procesa neoliberalne komodifikacije i „privatizacije pravosuđa“. Benjamin Flander stoga upozorava da bi „države koje se nalaze u procesu evropskih (i drugih međunarodnih) integracija, te prije svega naučnici i intelektualci koji reflektiraju ove procese, trebali uzeti u obzir širi društveno-istorijski kontekst tih procesa na jednoj, i opštu krizu pravne države (krizu prava) koja je simptom tog procesa, na drugoj strani.“ Usp. Flander, B. *Postmodernizacija (i kriza) prava: pravni sistem i pravna država u „vrlom novom svijetu“*.

orijentaciju, socioekonomski status, nacionalnost, spol, vjersku pripadnost, dob, političku opciju i tako dalje.

„Postmodernizacija ljudskih prava“ ne odnosi se samo na jednu interpretaciju stanja ljudskih prava. Ta postmodernizacija je simptom da smo, preranim otpisivanjem važnosti socijalne države i nekritičkim naracijama o globalnom društvu znanja, propustili uočiti hegemonijski karakter neoliberalne pravne (i pravno-političke) ideologije. Hegemonijski diskurs neoliberalne pravne (i pravno-političke) ideologije moguće je stoga uspoređivati jedino sa, isto toliko pretencioznim, jezikom nove ekonomije znanja i *ideologijom* „izvrsnosti“ i „zadovoljstva“. Budući da je riječ o veoma ideologiziranoj ekonomiji, ta ideologizacija se nastoji prikriti eksplicitnom kognitivnom, u svakom slučaju ne samo nominalnom privatizacijom samog pojma „znanja.“ Možda je upravo s obzirom na *ideal* stvaranja *globalnog društva znanja*, prije svega, potrebno još jednom promisliti činjenicu da *inflacija jezika ljudskih prava* i istovremeni globalni hegemonizam nove ekonomije znanja direktno obilježavaju transformaciju samog pojma visokog obrazovanja.²¹ Šta zapravo znači reći da visoko obrazovanje treba biti dostupno svima, na temelju „spособnosti, ukoliko početne pozicije svih u startu nisu iste“.²² Zavodljivost takve pravne formulacije ne mora biti vidljiva svima i na prvi pogled. Tvrdnje da ciljevi visokog obrazovanja ne trebaju imati veze ni sa dobrobiti pojedinca, ni sa dobrobiti društva, nego samo sa isplativošću, ne mogu biti uzdignute na rang vrhunskog ideala. Dakako, to ne znači da javno visoko obrazovanje treba biti besplatno. Nipošto. Ali to su specijalna pitanja za odgovorne ekonomske znanstvenike i reformatore, za one koji budu usklađivali cijenu rada bosanskohercegovačkih univerzitetskih profesora sa cijenom rada njihovih kolega u drugim evropskim državama koje rade na kontinuiranom

²¹ Kada posmatramo pravo na visoko obrazovanje iz perspektive ljudskih standarda, očito je da međunarodni standardi ne obavezuju državu članicu UN-a da svakom građaninu obavezno osigura pravo na visoko obrazovanje, kao što je slučaj sa osnovnim, a ponegdje i srednjoškolskim obrazovanjem. Odsustvo državne strategije razvoja visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini negativno se odražava na ukupno stanje u društvu. Stvara se privid da i učenici koji su imali loše ocjene u osnovnim i srednjim školama imaju sposobnosti i da trebaju imati i fakultetske diplome. Time se previđa činjenica da država i društvo imaju potrebe i za niskokvalificiranim, manuelnim i drugim zanimanjima.

²² U definicijama ljudskog prava na visoko obrazovanje, između ostalog, u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima*, *Paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* te u *Povelji temeljnih prava Evropske unije*, najčešće se naglašava da visoko obrazovanje mora biti dostupno svima na temelju „spособnosti“. Visoko obrazovanje na našim javnim univerzitetima i sveučilištima producira i reproducira značenjsku disharmoniju. Ta disharmonija djelimično se nadomješta *bolonjskom manijom svekolikog unapređenja i poboljšavanja* ili kontingentnim i uglavnom neučinkovitim pobunama „potčinjenih znanja“ (Foucault).

prosvjećivanju svojih građana. Ali, kao što nas Kant podsjeća u svom poznatom eseju o prosvjetiteljstvu, „nisu prosvijećena doba, već pojedinci“. Drugim riječima, humanost i humanizam, koji pretpostavljaju i temeljna načela socijalne pravde i načelo javnog dobra, shvaćeni bilo na pojedinačnoj ili na kolektivnoj razini, predstavljaju projekt kojim se valja baviti i koji valja njegovati, ali koji nikada nije moguće dovršiti, o čemu svjedoči i projekt zvani EU prema kojem težimo.

Literatura

1. Apple, M. (2012), *Ideologija i kurikulum*, Fabrika knjiga, Beograd.
2. Apple, M. (2014), *Obrazovanje na „pravom“ putu: tržišta, standardi, Bog i nejednakosti*, Fabrika knjiga, Beograd.
3. Beri, N. (2012), *Uvod u modernu političku teoriju*, Službeni glasnik, Beograd.
4. *Budućnost znanja i kulture* (priredili Vinej Lal i Ašiz Nandi), Clio, Beograd, 2012.
5. Delić, Z. (2009), *Globalizacija, moć i politika znanja: jedanaest antiteza o globalizaciji*, „Filozofska istraživanja“, Vol. 29 No. 1, Zagreb.
6. Delić, Z. (2008), *Globalizacija i njen ekonomski poraz*, Pregled: časopis za društvena pitanja, Vol. XLXI, No. 3, Sarajevo.
7. Delić, Z. *Nedopustivo identifikiranje nacionalnog, etničkog i religijskog identiteta kao politička prepreka izgradnji novog ustava Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova „Ustavno pravni razvoj Bosne i Hercegovine od 1910. do 2010.“, Tuzla, 17–19. XII 2010.
8. Delić, A. *Mogućnosti i ograničenja implementacije koncepta kvaliteta u profesionalnoj organizaciji s obzirom na njena obilježja*, međunarodna konferencija „Uloga sistema kvaliteta u reformi javnog sektora obrazovanja, Tuzla, 2009, str. 60–73.
9. Džumhur, J. (2014), „*Depolitizacija visokog obrazovanja kao pretpostavka i uslov za ostvarivanje međunarodnim standardima prepoznatog prava na visoko obrazovanje*“, u Zborniku radova sa međunarodnih okruglih stolova i konferencija o implementaciji Bolonjskog procesa u Federaciji Bosne i Hercegovine, godina 3, broj 3, Mostar.
10. Flander, B. (2014), „*Postmodernizacija (i kriza) prava: pravni sistem i pravna država u „vrlom novom svijetu*“ u Zborniku radova sa međunarodne naučno-stručne konferencije „Izgradnja modernog pravnog sistema“, Sarajevo.
11. Ignjatijef, M. (2006), *Ljudska prava kao politika i idolopoklonstvo*, Službeni glasnik, Beograd.
12. Liessman, K. P. (2008), *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
13. Malešević, S. (2009), *Sociologija etniciteta*, Fabrika knjiga, Beograd.

14. Napoleoni, L. (2008), *Rogue Economics*, Seven Stories Press, New York, USA.
15. Šimić, G. (2013), *Suđenje za ratne zločine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
16. Troper, M. (2014), *Pravna teorija države*, Službeni glasnik, Beograd.
17. Vrban, D. (2006), *Sociologija prava: uvod i izvorišne osnove*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb.